

Saltanatın Kaldırılması

1 Kasım 1922

Dilimize Arapçadan geçmiş olan saltanat sözcüğü, Süryanice “sultana” ve Asurca yabancı hükümdarlar için kullanılan “siltana” ile ilgili görülmüş, İslâm’ın ilk devirlerinde halife anlayışı olduğundan “sultan”, hükümdar değil sadece idari iktidar anlamında “bir başka valiye bağlı olmayan vali” manasını ihtiva etmiş, muhtemelen 11. yüzyılda Selçuklularla birlikte hükümdar karşılığı dünyevi iktidarı temsil etmek üzere kullanılmıştır. Nitekim Bağdat’taki Abbasi halifeliği dinî-siyasi otoriteyi temsil etmekte idi ki; Moğol istilâsı sonucu yıkılan hilâfet Mısır Memlûkları eliyle devam ettirilmiş görülmektedir. Osmanlı hükümdarları hakan unvanının yanı sıra sultan unvanını da kullandılar, son zamanlarda bunun yanına bir de Mısır’dan alındığı söylenen halife unvanını ilave ettiler. Sultan unvanı ile dünyevi, halife unvanıyla dinî otoriteyi temsil ettiğine inanılan padişahın bu sıfatlarla bütün gücü elinde tuttuğu bilinmektedir.

Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanması ve akabinde imzalanan **Mudanya Mütarekesi**’nin barışa giden yolu açması, bir yandan Ankara’da bazı çevrelerde saltanatın kaldırılacağı endişesini yaratırken, diğer yandan Sadrazam Tevfik Paşa’nın inisiyatifi ele almak için Ankara nezdinde girişimde bulunmasına sebep olmuştur. İcra Vekilleri Hey’eti reisi **Rauf (Orbay) Bey**, endişe duyanların başında gelmekte ve saltanatın kaldırılmayacağına dair **Mustafa Kemal Paşa**’dan kişisel güvence istemekteydi. Refet (Bele) Paşa’nın evinde **Ali Fuat (Cebesoy) Paşa**’nın da katılımı ile yapılan dördümlü toplantıda Mustafa Kemal Paşa’nın saltanatın kaldırılmasının “bugünün meselesi” olmadığı şeklindeki açıklaması Rauf Bey’i rahatlatmıştır. Ancak Tevfik Paşa’nın 17 Ekim 1922’de Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafta, Büyük Zafer’i saltanat makamı ile Babîâlî’ye hayatiyet kazandıracak bir unsur olarak girmesi, hatta Barış Konferansı’nda İstanbul Hükümetinin yanında yer almak suretiyle Ankara’nın “son görev”ini ifa etmesini bekler vaziyette bulunması, saltanatın kaldırılmasını günün meselesi haline getirdi. Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa’nın telgrafına cevap niteliğinde olmak üzere TBMM’nin İstanbul’daki siyasî temsilcisi **Hamit Bey**’e Bursa’dan çektiği 18 Ekim 1922 tarihli telgrafta, “...Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti taayyün eden Türkiye Devletinin... mukadderatına vaziüyet... TBMM Hükümeti olduğu”nu belirterek, aynı kanun gereğince Türkiye’yi konferansta TBMM Hükümeti’nin temsil edeceğini bildirmiş, Hamit Bey de Gazi Paşa’nın talimatı doğrultusunda “üç günde beş defa” Tevfik Paşa’ya tebligatta bulunmasına rağmen sonuç elde edememiştir. 27 Ekim 1922’de İngiliz, Fransız, İtalyan temsilcileri ayrı ayrı verdikleri şifahi notalarla İstanbul ve Ankara Hükümetlerini aynı anda, 13 Kasım 1922’de **Lozan**’da açılacak konferansa davet etmeleri üzerine, 23 Ekim’de Ankara bu daveti kabul ettiğini bildirirken, aynı gün Tevfik Paşa tarafından TBMM Başkanlığına çekilen telgrafta, birlikte katılma önerisinde bulunuluyordu. Tevfik Paşa’nın telgrafları, Mustafa Kemal Paşa’nın girişimleri sonucunda Ankara’da saltanatla ilgili düşünceler önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa, Barış Konferansı’nda ikiliği bertaraf edebilmek için saltanatın hemen kaldırılması doğrultusunda kararını vermiş ve bu konuda Rauf Bey ile **Kâzım Karabekir Paşa**’dan kararının uygun olduğuna dair meclis kürsüsünde beyanatta bulunmalarını istemiş, bu istek itirazsız kabul görmüş, hatta Rauf Bey daha ileri giderek bu günün bayram ilân edilmesini önermiştir. Sadrazamın barış konferansına birlikte katılma önerisi TBMM’de büyük tepki ile karşılandı. 30 Ekim 1922 tarihindeki birleşimde bu konu müzakere olundu. **Vahideddin**’in ve onun hükümetlerinin Millî Mücadeledeki olumsuz icraatından dolayı saltanat makamını suçlandıran konuşmalar yapıldı. Bu nedenle bazı mebuslar İstanbul Hükümetinin konferansa katılma haklarının bulunmadığını söylerken, İstanbul Hükümetinin yok sayılmasını ve hatta saltanatın kaldırılmasını isteyenler de olmuştur. Aynı birleşimde saltanatın kaldırılmasına dair **Dr. Rıza Nur** ve arkadaşlarının Meclis Başkanlığına sunulan altı maddelik önerge, 131 kabul, 2 ret,

3 çekimser oya karşılık çoğunluk sağlanamadığından işlem tamamlanamadı ve 1 Kasım Çarşamba günü tekrar oylanmak üzere oturuma son verildi. TBMM'nin çalışmalarına ara verdiği 31 Ekim Salı günü Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısında Mustafa Kemal Paşa, saltanatın kaldırılmasının zorunlu hale geldiğine dair açıklamada bulundu. 1 Kasım Çarşamba günkü 130. birleşimin birinci oturumunda konu tekrar gündeme getirildi. Dr. Rıza Nur ve arkadaşları önergelerinin altıncı maddesine yönelik değişiklik teklifinde bulundular. Burada hilâfetin Türklere, hususiyile Osmanlı hanedanına ait olduğu kabul edilmiş ve halifenin ne şekilde, kim tarafından belirleneceğine açıklık getirilmiştir. İkinci Grup liderlerinden **Hüseyin Avni (Ulaş) Bey** ve arkadaşlarınca verilen 26 imzalı iki maddelik diğer bir önergede de İstanbul Hükümetinin 16 Mart 1920'den itibaren tarihe karıştığı vurgulanmış, fakat saltanatın kaldırılması ile ilgili her hangi bir açıklamada bulunulmamış, dolayısıyla bu önerge sadece İstanbul Hükümeti'ni hedef almıştır. Mustafa Kemal Paşa her iki teklif üzerinde yapmış olduğu uzunca konuşmasında **hilâfet**le saltanatın birbirinden ayrılabilirliğini, tarihten alıntılar yaparak açıklamış neticede söz konusu tekliflerin Şer'iyeye, Adliye ve Kanun-ı Esasi encümenlerinden oluşan ortak komisyona havalesi kabul olunarak birinci oturuma son verilmiştir. Teklifler, ortak komisyonda görüşülürken, durumu yakından izlemekte olan Mustafa Kemal Paşa, toplantı odasına girerek komisyona hitaben yaptığı konuşmada hakimiyet ve saltanatın kuvvet ve kudretle alınabileceğini, milletin ayaklanarak zaten bunları elde ettiğini, yapılacak işin fiili durumu resmîleştirmekten ibaret bulunduğunu, aksi takdirde bazı kafaların kesileceğini söylemesi üzerine aydınlanan komisyon üyeleri, bu görüşler doğrultusunda bir karar tasarısı metni hazırlayıp meclis başkanlığına sunmuşlardır. Genel Kurulun 130. birleşiminin ikinci oturumunda ittifakla kabul olunan iki maddelik "TBMM'nin Hukuk-ı Hakimiyyet ve Hükümrânının Mümessil-i Hakikisi Olduğuna Dair Hey'et-i Umumiye Kararı"na göre saltanatla hilâfet birbirinden ayrılmış, saltanat kaldırılmış, **hilâfetin varlığı korunmuş**, hilâfet makamının Osmanlı hanedanına ait olduğu, ilim ve ahlâk bakımlarından hanedanın en iyi ve en olgun mensubunun bu makama TBMM tarafından seçileceği belirtilmiştir. Aynı kararda İstanbul Hükümetinin varlığına son verilmiştir.

Dursun Ali AKBULUT

KAYNAKÇA

AKBULUT, Dursun Ali, "Samsun'un Gazi Günü ya da 19 Mayıs Bayramı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XI, S 33, Kasım 1995, s.771-779.

AKBULUT, Dursun Ali, **Saltanat, Hilâfet ve Milli Hâkimiyet**, İstanbul 2006.

ATATÜRK, K., **Nutuk**, Cilt II-III, İstanbul 1973.

Celâl Nuri, "Bizde Cumhuriyetin İlgası", **Âti**, 6 Teşrinisani1334/1918.

Hoca Şükrü, **Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi**, Ankara 1339/1923.

KRAMERS, J. H., "Sultan", **İslâm Ansiklopedisi**, XI. Cilt, s.24-28.

Lütfi Fikri, **Hükümdarlık Karşısında Milliyet, Mesuliyet ve Tefrik-i Kuva Mesaili**, İstanbul 1338/1922.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 3, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi, c. 24, Ankara 1960.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM Vakfı Yayınları No: 4, I. Dönem, c. 1.

YALÇIN, B. Sıtkı, GÖNÜLAL, İsmet, **Atatürk İnkılabı**, Ankara 1984.

Yunus Nadi, “Yeni Bir Cidal Devri”, **Yeni Gün**, 26 Teşrinisani 1338/1922.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanatin-kaldirilmesi/?pdf=3389> adresinden erişilmiştir